וקורא קריאת שמע ומתפל[5]. מכאן מסמע שמסעה שהגיע זמן קריאת שמע של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית: **דאמר** רבי יוחנן איזהו בן העולה"ב וכו'. ומנו שאומרים יראו עיינינו ופסוקים אחרים אחר השכינה. נראה הואיל ומקיטו לומר זה שבתוך כך יתפלל מכילו גם הוא ולא יצא מבהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו. וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר תחימה של יראו עיינינו. והלכה כר' יוחנן דבריתא[א] מסייע ליה וכן פסק ה"ג. ואם כן יש ליזהר שלא לספר בין גאולה לערבית לשמנה עשרה. ומיהו בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאמעינן דלא בעינן משמע גאולה לערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות. ולא נהירא [דאם כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלת ערבית חובה דפלוגתא היא[ב] דרב ור' יוחנן והלכה כר' יוחנן. וכמו להחמיר ולהזהר מלספר בינתים ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן לריך לומר דאמילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לאמר. אם כן גם לנו יש לסמוך: הא

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם [א]כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך [ב]. וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואיבע"א לאפוקי ממאן דאמר [ג]תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן [ד]דאמר ר' יוחנן [ה]איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי [ו]אי בעית אימא קרא איבע"א סברא איבע"א סברא דר' יוחנן סבר גאולה [ז]מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא ואב"א קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב [ח]בשכבך ובקומך ר' יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואח"כ תפלה ר' יהושע בן לוי סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו מתיב מר בריה דרבינא [ט]בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי[ט] כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך והא [י]אמר רבי יוחנן [1]בתחלה אומר [2]ה' שפתי תפתח ולבסוף [3]הוא אומר [4]יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמיא הכא נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא: אמר רבי אלעזר [יא]א"ר אבינא [יב]כל האומר [4]תהלה לדוד בכל יום[יג] שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי טעמא אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת נימא [5]אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא [יג]אפין אלא משום דאית ביה [6]פותח את ידך נו"ן באשרי[יג] מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב [7]נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי [ח] חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנא' [9]סומך ה' לכל הנופלים: א"ר אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאילו במיכאל כתי' [10]ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו גבי גבריאל כתי' [11]והאיש גבריאל אשר ראיתי בתחלה מועף ביעף וגו' מאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא אמר ר' יוחנן אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתי' התם [12]והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשונים בא לעזרני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמנה ובשעת המגפה באחת: א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ [יד]מצוה לקרותו על מטתו אמר רבי [יט]יוסי מאי קרא [13]רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה אמר רב נחמן אם

ואי כרבן גמליאל סבירא להו. דמשמע ליה בשכבך כל זמן שבני אדם שוכבים ויש בכלל הזה כל הלילה: **לימרו כר"ג.** עד עמוד השחר: **מן העבירה.** שמא יסמוך על שהות שיש לו לתפילה: **קימעא.** מעט: **משום אונס שינה.** המוקפדות לעבור על דברי חכמים הוזקקו לזהירו יותר: **ממאן דאמר.** לקמן בפ' תפלת השחר (דף מז:): **אמר מר קורא ק"ש.** של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל: **מסייע ליה לר' יוחנן.** דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה[ב] כדי שיסמוך גאולה לתפלה. ולא כר' יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך ק"ש: **זה הסומך.** וכל שכן דשחרית דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (במדבר לג). וסמיכת גאולה לתפלה דמה דוד בספר תהלים דכתיב ה' צורי וגואלי (תהלים יט) וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה (שם כ). ואמרי' בברכות ירושלמי (פ"א ה"א) מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאותבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך ומצאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרגלהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו: **נאמצע תקנום.** בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש: **גאולה מאורתא נמי הוי.** הילכך גאולה דאורתא נמי משבחא לאהדורי עלה שמיכת תפלה: **מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה.** דשחרית כולהו מודו דבעי מסמך: **שלש פעמים.** כנגד שלש תפלות: **דאיש כיר תרבי.** דאתי בגל"ף בי"ת ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי: **אפילו הכי.** אף על פי שהפסיק בו"ן מפני נפילה שבה ולא אבה לרמזה חזר ומנו שמיכת הנפילה תכף לה: **ויעף אלי.** מועף ביעף. שמי פריחות: **נאחת.** בפריחה אחת ולא הרגיע בינתים: אמרו מה שכתוב על לבבכם (דברים ו): **על משכבכם.** שנאמר בשכבך (שם): **ודומו.** בשעה אחרי כן: ואם

א) מיי' פ"ג מהלכות תפלה הלכה ז טור ושו"ע או"ח סימן רלה סעיף כ:

ב מיי' פ"ז שם הלכה יח סמג עשין יט טור או"ח סימן רלה וטוש"ע או"ח סימן רלו סעיף ב:

ג מיי' פ"ב שם הלכה ט (סמג שם) טור ושו"ע או"ח סי' קיט סעיף ג:

יד ד מיי' (וסמג) שם טוש"ע או"ח סימן קכב סעיף ב:

טו ה מיי' פ"ז שם הלכה יב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן נא סעיף ז ורא"ש גלפס פ' אין עומדין דף כו ע"ש):

טז ו מיי' שם הלכה ג טוש"ע או"ח סימן רלט סעיף ג:

תורה אור השלם

1. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז
2. אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:
3. יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי: תהלים יט טו
4. תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
5. תהלים קמה א אַשְׁרֵי תְמִימֵי דֶרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְיָ:
תהלים קיט א
6. פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:
תהלים קמה טז
7. נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
תהלים קלו כה
8. נְפֵלָה לֹא תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נֻטְּשָׁה עַל אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָה:
עמוס ה ב
9. סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:
תהלים קמה יד
10. וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: ישעיהו ו ו
11. וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֻעָף בִּיעָף נֹגֵעַ אֵלַי כְּעֵת מִנְחַת עָרֶב: דניאל ט כא
12. וְשַׂר מַלְכוּת פָּרַס עָמַד לְנֶגְדִּי עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעֶזְרֵנִי וַאֲנִי נוֹתַרְתִּי שָׁם אֶצֶל מַלְכֵי פָרַס: דניאל י יג
13. רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה: תהלים ד ה

מוסף תוספות

א. דקורא ק"ש ומתפלל. שיעמ"ק.

מסורת הש"ס

ו) עיבוריכן כח:, **ז)** [לקמן מז ב שבת ט ב יומא פז:], **ג)** לקמן דף מ ע:, **ד)** [יומא לח: ; קדושין לה: כ"ב מ: ע. ע"ז לד: סנהדרין ל. שבועות כב: ע"ש תמוז' ובמים ז. ז: מגמות יב: ענ: מולין קיח: תמורה ל:], **ה)** [לקמן יא., **ו)** לקמן ט ב וש' רש"ש שם ד"ה כיון], **ז)** [בע"י וכרב אלפס מ"ר בר אבינא ומזה נכון מאמר הסמוך וש"ש שם וש"ל אלעזר], **ח)** כ"פ אלפס"ן, **ט)** עמקים קיח., **י)** [ל"ל רב אמי אי רב יוסף], **כ)** ערב"י ד' ב. ד"ה ולענין, **ל)** [לקמן מז ב כפי שנדפס שם בלל הגליון וע"ע תוס' שם ד"ה והלכתא"],

הגהות הב"ח

(א) גמ' מאר דוד דסמכה בכוח הקדש:

גליון הש"ס

בגמ' וכל העובר על ד"ח. עיבוריכן כ"פ ע"ב וע"ש רש"י סוטה ד ע"ב ד"ה נעקר ומתוס' שם **מאורתא** נמי הוי. ע"ל ט ע"א: **שם** בין דתקינו רבנן השכיבנו. עי' תוספות הרשב"א סימן נ"ח: **שם** בכל יום ב"פ. בהגה"מ ליתא נ"ס וכן בעטור ובכוזקא סימן ש"ך אותא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו: **שם מפני** שיש בה מפלתן. עי' תשובת הרשב"א סימן מ"ט: **בהגהות מהרי"ב אחר** הש"ר והלכתא. וע"ע מגילה כ"ג ע"א תוס' ד"ה כיון:

מוסף רש"י

סייג. גדר (סנהדרין לז. מז. נדה ג: אבות פ"ג מי"ג). **תפלת ערבית רשות.** מפני שהיא כנגד הקטר חלבים ואמוריים שאין מעכבין כפרתן (שבת מ:).

רבינו חננאל

אמר ר' יהושע בן לוי אעפ"י ובו'. הא דאמר ר' יהושע בן לוי אעפ"י שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת מצווה לקרותה על מטתו, ואינו קורא אלא שמע והיה אם שמוע אבל לא פרשת ציצית.

רב ניסים גאון

ואיבעית אימא לאפוקי ממאן דאמר דתפלת ערבית רשות. מי הוא שאמר דתפלת ערבית רשות ר' יהושע הוא ואיתא בפרק תפלת השחר (דף כז) אמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר רשות:

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו כך: **ירגיז יצר טוב.** שיעשה מלחמה עם יצר הרע: **ודומו סלה.** יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית: **זה מקרא.** תומש שמלוה לקרות בתורה: **זו משנה.** שיתעסקו במשנה: **זה גמרא.** סברת טעמי המשניות שממנו יולאה הוראה. אבל המוריס הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם במס' סוטה (דף כב.): **נאלנו אותו חרב של שפי פיום כידו.** להרוג את המזיקין: **מאי משמע.** (ג) דבקריאת שמע: **הסעיף עיניך בו.** אם תכפל וסגרת עיניך בתורה (ג) היא משבכתם ממך: **וכני רשף יגביהו עוף.** העוף מסלקם ממך (ד): **קטב מרירי.** זה שם של הלסריס במסכת פסחים (דף קיא.): **ולחומי רשף.** כתיב בין רעב למזיקין נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין: **אפילו פינוקות של בית רבן יודעים.** שהתורה מגינה שלמדין מספר חומש אם שמוע תשמע [וגו'] כל המחלה אשר שמתי וגו'. ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר איוב כבר למדו:

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון [1]בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת: א"ר לוי בר חמא אמר ר"ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנא' [2]רגזו ואל תחטאו. אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וא"ר לוי בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש מאי דכתיב [3]ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא [6]מלמד שכולם נתנו למשה מסיני: א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר [4]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב [5]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו שנאמר [6]ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר [7]התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר [8]מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי. אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יוחנן [3]הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר [9]ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנא' [10]נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר [3]ואין טוב אלא תורה שנאמר [11]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא' [12]נחפשה דרכינו ונחקורה [7]ונשובה עד ה' פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר [13]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר [14]כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר [15]וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם מאהבה תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם [6] מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא' וחפץ ה' בידו יצלח פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר [16]ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי אמר להו רבי אבא בריה דר' חייא בר אבא הכי אמר [5]ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו אל תקרי [9]תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב [17]ולא תשבית מלח ברית ונאמר ברית ביסורין דכתיב [18]אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם: [9]תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל דכתיב [19]כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתיב בתריה [20]כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב [21]כי נר מצוה ותורה חיים תוכחות מוסר. תני תנא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר

החשיפו מטוב. מן התורה: **ולאחי נעכר.** מכה עכורה: **המוכר עלב.** שפיכת הימנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו מכרו: **ושמת.** שהרי הקב"ה מזהירם מלעשות חשוב כזה ומשמחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם: **פשפש ולא מצא.** לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוין יסורין הללו לבא: **אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו.** שבשביל יסורין בריך אדם לבא לידי תלמוד תורה: **יסורין של אהבה.** הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו: **וה' חפץ דכאו החלי.** מי שהקב"ה חפץ בו מחלהו ביסורין: **אשם.** קרבן: **נפשו.** מדעתו: **דבר זה.** שאשרי אדם אשר תיסרנו יה: **מתורתך תלמדנו.** כלומר מתורתך אנו למדין אותו: **נאמר ברים ביסורין דכתיב אלה דברי הברים.** אחר הקללות נאמר במשנה תורה: **אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם** גרסי': **ודרך חיים.** מי העוה"ב הוויין לו תוכחות מוסר לאדם: וכיוס

מסורת השס"ם

(א) [ע"י מגילה יט בן], (ב) [נמיק כט. תולין פח:], (ג) לקמן מח: ע"ש יג: מגמות נג: לחות ס"ע ה"ג, (ד) ס"ל ספפס ומלא יעשה תשובה שנאמר ושובה, (ה) [מתכן לחיות הכי אמר אלא ס"ל יותן אלו וכי' ועיין מו"ק דף כב.], (ו) כי"ל הגלי"ת בסגול אלא בלירי (מ"מ), (ז) מכלתא ס"פ יתרו וספרי פ' ואתחנן ע"ש,

הגהות הב"ח

(א) גמ' אם קבלם עליו מאהבה מה שכתוב: (ב) רש"י ד"ה מאי משמע סמך דבקריאת שמע: (ג) ד"ה התעיף וכו' בתורה הס"ל ואמ"ל מ"ה ואיננו היא משתכחת: (ד) ד"ה וכני רשף וכו' הטוף מסלק ממך את בני רשף הס"ל:

מוסף רש"י

לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע. אם הילב הרע אמר לו עשה עבירה זו, לא דיי שנמנע מן העבירה אלא הוקר ועוטה מלוה (סנהדרין קיא:), יפשפש במעשיו. שעשה כנגד, ויבלוק עבירות שבידו ויתודה ויסוד (ערובין יג:).

רבינו חננאל

[הא] דאמרינן צריך לומר מפסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי, נהגו לאומרו בכלל השכיבנו, וטפי מהם לא מטרחינן ליה.

רב נסים גאון

מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. כי הקרבנות אין מותר להקריבן אלא ברצון בעלים ולא בעל כורחן כדתניא (ערכין דף כא ושי"נ) יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין עד שיאמר רוצה אני ואמרו עוד מנין למתעסק בקדשים שפסול וכו' לעכב מנין תלמוד לומר לרצונכם תזבחוהו (לרצונכם זבחו) לדעתכם זבחו ואיתא בשחישת חולין בפ' הכל שוחטין (דף יג) ובמס' נדרים בפרק אין בין מודר הנאה מחברו (דף לה) איתא אמר ר' יוחנן הכל צריכין [דעת] חוץ ממחוסר כפרה:

תורה אור השלם

1. בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:
תהלים לא ו
2. רְגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה:
תהלים ד ה
3. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
שמות כד יב
4. רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם:
תהלים קמט ו
5. יַעֲלֹזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם:
תהלים קמט ה
6. כִּי אָדָם לַעֲמָל יוּלָּד וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף:
איוב ה ז
7. הַתְעֵיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כְּנָפַיִם כְּנֶשֶׁר יָעוּף הַשָּׁמָיִם:
משלי כג ה
8. מְזִי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֹׁן בְּהֵמוֹת אֲשַׁלֵּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר:
דברים לב כד
9. וַיֹּאמַר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ:
שמות טו כו
10. נֶאֱלַמְתִּי דּוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר:
תהלים לט ג
11. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ:
משלי ד ב
12. נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנֵחָקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד יְיָ:
איכה ג מ
13. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ:
תהלים צד יב
14. כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אָב בֵּן יִרְצֶה:
משלי ג יב
15. וַיְיָ חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְיָ בְּיָדוֹ יִצְלָח:
ישעיהו נג י
16. בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי:
תהלים סו כ
17. וְכָל קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח:
ויקרא ב יג
18. אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב:
דברים כח סט
19. וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיַּסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ:
דברים ח ה
20. כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר:
דברים ח ז
21. כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר:
משלי ו כג

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

הא לן **והא** להו. א״פ׳ רש״י לבני ארץ ישראל שצריכין שילוח חוץ לשלשה מחנות גם הוו יסורין של אהבה. ותימה דשילוח מחנות לא היה הוכג אלא בזמן שהיובל נוהג ובתי ערי חומה[א]. וביומי האמוראין לא היה היובל נוהג כדאמרינן במסכת גיטין (פ״ד דף לו.) ואיכלך היה מדבר ר׳ יוחנן מדבר שלא היה נוהג בימיו. וי״מ הא לן והא להו לענין טומאה שנהגין בא״י ולא בחבלא[ב]: **והאמר** רבי יוחנן דין גרמא **דעשיראה ביר.** פי׳ רש״י דלאדם משוב כר׳ יוחנן מקמתא לא היו אלא יסורין של אהבה. ותימה דהא מסיק דהיכא דלא הוו ליה בנים כלל לא הוו יסורין של אהבה והכי כמה לדיקים שלא היו להם בנים[ג.ב] (פ). ולפי משום בנות ר׳ יוחנן נמי הוו ליה בנות בפ׳ בתרא דקדושין (דף עח:) ונראה לפרש דהכי פריך והאמר ר׳ יוחנן דין גרמא וכו׳ אלמא מדהוה רגיל לגמר אחרים בכך ש״מ דהוו יסורין של אהבה. אבל אינו תלוי בכך שהלדיקים עמדם מעוניים ביסורין: ה״ג **לא** כל אדם זוכה **לשתי שלחנות.** אבל אין לגרום אין אדם זוכה דהא כמה לדיקים זוכין לשתי שלחנות בגון מ״ רבי וכלאמרינן בפרק בתרא דהוריות[ד] (דף י.): **דינא בלא דינא.** הכהנים לדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם אלא הם היו יודעים שלא היה נותן שכיחא לאריסיה והיו רוצים לרמות לו אלא יעשה עוד: **שלא** יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר. אבל מלאת דקביעא בגון אילו ומיהא[ה.ד] אין זה הפסק. אבל מטה נראה שאין זה קבוע: **אלא אימא** סמוך **למטתי.** שלא היה עושה מלאכה עד שיתפלל. ורש״י פירש אפילו לגמוד שאסור לגמוד קודם תפלה. ולא ידעתי מנא ליה. אבל לאיה דשרי לגמוד קודם לקמן בפרק שני (דף יד ב) אמרינן דרב מקדיש ומשי ידיה ומברך ומתני פרקיה וקרי ק״ש כי מטא זמן ק״ש וכו׳: **כל** הנותן מטתו בין **צפון לדרום** וכו׳. ולא בין מזרח למערב ודוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני התשמיש וכן משמע ומוכחי קראי: המתפלל

וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו אמר ליה רבי יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב [1]בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות חסדים שנאמר [2]רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד אמת זו תורה [ו]שנאמר [3]אמת קנה ואל תמכור אלא קובר את בניו מנין תנא ליה ההוא סבא משום ר׳ שמעון בן יוחאי אתיא עון עון כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתיב התם [4]ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. א״ר יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה ונגעים לא והתניא כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה לא הוו ואב״א [ז]הא לן והא להו ואי בעית אימא הא בצנעא הא בפרהסיא ובנים לא היכי דמי אילימא דהוו להו ומתו והא [ז]א״ר יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר אלא הא דלא הוו ליה כלל והא דהוו ליה ומתו. רבי חייא בר אבא חלש על לגביה ר׳ יוחנן א״ל חביבין עליך יסורין א״ל לא הן ולא שכרן א״ל הב לי ידך יהב ליה ידיה (ח) ואוקמיה אמאי לוקים ר׳ יוחנן לנפשיה אמרי [ט]אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים רבי [י]אליעזר חלש על לגביה רבי יוחנן חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי ר׳ [כ]אליעזר א״ל אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת [ל]שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות [מ]ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר א״ל לאהי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא א״ל על דא ודאי קא בכית ובכו תרוייהו אדהכי והכי א״ל חביבין עליך יסורין א״ל לא הן ולא שכרן א״ל הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה

וגנים. קא סלקא דעתיה הקובר את בניו: **ארבע מראות.** שאת תולדתה בהכת ומולדתה. בהכת עזה כשגג שניה לה כשל הסיכל. שאת כלמר לבן שניה לה כקרום ביצה[מ]: **הא לן והא להו.** בא״י שערי טומה מקודשות בה ומצורע טעון שילוח אולה להן אינן יסורין של אהבה. (מ) בבל שאין טעונין שילוח והן מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה: **בצנעא.** תחת בגדיו: **דין גרמא דעשיראה ביר.** זה עלם של בן עשירי שמת לו: **ביר.** כמו בר. ולר עלם [נ]פחות מכשעורה ממנו (ג) בשולרו לעצמת נפש. וגברא רבא כר״י לא בא לו יסורין שאינן של אהבה: **דהוו להו בנים ומתו.** הוו להו יסורין של אהבה שהאבלות מכפרת על עונותיו: **גלייה.** ר׳ יוחנן לדרעיה: **ונפל נהורא.** שהיה בשלו מבהיק שיפה היה מאד כלאמרינן בב״מ בהשוכר את הפועלים (פד.): **אי משום טורח.** שלא למדת הרבה כלעוך: **אחד המרבה ואחד הממעיט.** לענין קרבנות שנויה בשלהי מנחות (דף קי.) נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח[ס] ובמנחה ריח ניחוח[ע] ללמדך שאחד המרבה וכו׳: **אי משום מזוני.** שאינך עשיר: **על דא ודאי קא בכית.** על זה ודאי יש לך לבכות: **דני.** חביות: **מקיפו.** החמילו: **ליעיין מר במיליה.** יפשפש במעשיו: **אי איכא דשמיע עלי מילתא נימא.** אם יש בכם ששמע עלי דבר שאני צריך לחזור בי יודיעני: **שביעא.** חלקו בזמורות הגפן שחותכין מהן בשעת הזמיר ותנן (בב״מ דף קנ.) כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים. שריגים ממרגמינן שבשין (בלשון מ״ן): **מי שביק לי מידי מיניה.** וכי אינו חשוב בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר ממלקו: **בתר גנבא גנוב לו.** הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גנבה: **סמוך למטתי.** כל ימי מזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקלא ק״ש ואתפלל: **נפון לדרום.** לאשה ומרגלותיה זה לנפון וזה לדרום. ומלאה בעיני שהשכינה במזרח או במערב לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות: **ונפונך.** לשון נפון וסיפיה דקלא ישבעו בניס: **תמלא בטנם.** תמלא ימי הריונם: **טורף נפשו באפו.** לך אומר אשר גרמת לך לטרוף את נפשך בפיך ומה היא הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה׳ (ש״א א): **הלמענך תעזוב ארץ.** וכי סבור היית שבשבילך שילחת (ד) תמלוך השכינה ויעזוב את מזיך המתפלל לפניו: לוח

כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי [א]ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום על תפלתי שתהא לפני מטתי מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב״ל [ב]מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר [5]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל לא תימא לפני מטתי אלא אימא [ג]סמוך למטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום דא״ר חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר [6]וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא וצפונך תמלא בטנם וכתיב התם [7]וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה: תניא אבא בנימין אומר [ד]שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר [8]טורף נפשו באפו המלעגך תעזב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר [8]ויעתק צור ממקומו ואין צור אלא הקב״ה שנאמר [9]צור ילדך תשי ואם המתין לו מה שכרו אמר

כאילו נראה אורה באותן הבתים. [ו]תחיל) ר אן[לענ]ר לבכות וכולי. **רב הונא** החמיצו לו(ת׳) [ד״] מאה דני דחמרא, אמרו ליה רבנן לעיין מר באורחותיה דילמא [עבירה הו]ן בידיה, אמר להו ומי חשדינא בגיכ[ו], אמרו ליה ומי חשיד הקי״ה דעביד דינא בלא דינא, אמרו ליה אמאי לא יהיב מר שבישתא לאריסיה, פירוש שבישתא, זמורות שלכרם, אמאי לא יהבת לאריסי. אמר להו ומי שבקי לי, כלומר הם לוקחים בלא דעיתאי לפיכך אני לוקח מהם, אמרו לו וכי טוב לך לגנוב שלך אחר הגנב, זה אינו עושה אותו אלא הרוצה לטעום [ס]עם מתיקות הגניבה כדכתיב מים גנובים ימתקו וג׳, כידאמרי[ע] אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעום, קביל עליה דיהיב. איכא דאמרי יקר חלא ואיזדבן בדמי חמרא. **פיר׳** הא דאמ[ר״] רבנן **שתהא תפלתי סמוך למיטתי**, סמ׳[וך] כלומר שלן[א ש]אר לי דבר מלאכה לעשותו ויהיה לבי ט[ו]ר[ד עלי [אלא] מאחרי תפלתי אסב על מיטתי לאכל. [דבר אחר שתהא תפלתי קודמת למטתי כי אם אקדים מטתי לתפלתי אני מחייבא שמא תתפסני שינה וארדם ונמצאתי ישן בלא תפלה]. דבר אחר שת[הא] תפלתי סמוך למטתי, למקום מיטתי כדי שיהו עניים מצו[יים] שם, [אגב התפלה]. ועל מטתי להיות נתונה צפון ודרום דאמ׳ ר׳ חמא בר חנינא וכולי. הא דתניא שנים שנכנסו לכנסת להתפלל [אחד] זסים ריצא ולא המתין לחבירו טורפין תפילתו וכולי. וקימא לן בתפילת ערבית ומפני המזיקין [שבימיהם היו הבתי כנסיות חוץ לעיר ומתוך כך אם מניחו יחידי שמא יסתכן מהמזיקים שנמצאים שם יותר]. ד״א מפני שגורם לשכינה להסתלק לפיכך טורפין לו תפילתו לזה שיצא והניחו לחבירו ויצא, כי השכינה שריה אפילו בשנים שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל ר[עהו ו]קשב יי וישמע, וכיון שיצא גורם ל[שכינה שתסתלק] ועל זה נאמר טורפין לו תפילתו באפו שנאמר המלעגך תעזב ארץ ויענ[תך צור] ממ[קומן], כלומר אתה גרמתה שתס[ת]לק [השכינה] כי [יצאתה].

[ולזה הפירוש אפי׳ בתפילת שחרית ומנחה].

עין משפט נר מצוה

יז א מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הל׳ ט טוש״ע א״ח סי׳ ג׳ סעיף ו ובסימן רמ סעיף ח:

יח ב מיי׳ פ״ה מהלכות תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש״ע א״ח סימן ל סעיף כא [וסי׳ לח סעיף ד]:

יט ג מיי׳ פ״ו שם הלכה ה טוש״ע א״ח סימן פט סעיף [ג] ו:

כ ד מיי׳ פ״ט שם הלכה יא סמג עשין יט טוש״ע א״ח סימן ל סעיף טו:

תורה אור השלם

1. בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְיָ סוּר מֵרָע׃
משלי טז ו

2. רֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃
משלי א כא

3. אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה׃
משלי כג כג

4. עֹשֶׂה חֶסֶד לָאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל חֵיק בְּנֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
ירמיה לב יח

5. וַיָּסֹב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְיָ׃
ישעיהו לח ב

6. מְמַתִּים יָדְךָ יְיָ מִמְّמֵתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם׃
תהלים יז יד

7. וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בִּבִטְנָהּ׃
בראשית כה כד

8. טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזֵב אֶרֶץ וְתֵעָתֵק צוּר מִמְּקֹמוֹ׃
איוב יח ד

9. צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃
דברים לב יח

רבינו חננאל

[תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו]. שנאמר בחסד ואמת יכופר עון, מקבר את בניו נמי אתיא עון עון כתיב הכא יכופר עון, וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. מר ר׳ יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה. וקמנה בנגעים בארץ ישראל ומשום טומאה. ובנים דלא האוו כלל, אבל הוו ליה בנים ומתו ייסורין [של] אהבה הן, דהא איהו דאמר דין גרמיה דעשיראה ביר. פירוש, היה תופש בידו שן וכשהיה בא לנחם מי שמיתו בניו], היה אומר זה עצם בני העשירי, כלומר עשרה בנים מתו לי. ולמה לא השאיר מכל האברים אלא השן, לפי שהשן שלמת אינו מטמא אלא במחובר למת, ואם נתלש אינו מטמא דתנן באהילות פרק שלישי כל שבמת טמא חוץ מיהשנים והשיער והציפורן ובשעת חיבורן הכל טמא. [והא] דתניא כל שיש בו אחד מארבעה נגעים הללו הרי המזבח כפרה לישראל, אוקמנה בחדוה לארץ ד[הארץ] טמיאה והטומאה לא מנעא להו מלצלויי ד[הא]רץ ששוכ[נ]ים טמיאה היא. ר׳ אלעזר לא ד ... ששי [כל] ... בט ..ם ומתו, וגם לא היה חכם כר׳ יוחנן רבו [שעלה] לבקרו, מצאו ישן במטה בבית אפל, גילה [לזרעו פי׳] מלבן דזרועו

מסורת הש״ס

ה) [בב״מ ד: הגי׳ תוכה דמתיב כי׳], ב) [לקמן מד. וש״נ], ג) כ״ב דף קנז., ד) [בבלים ז: סנהדרין לח.], ה) [אלמנז], ו) לקמן ח. ממחות קי. [שבת לו. יומא מג. שבועות טו.], ז) [ועיין תוס׳ נדה ת. ד״ה ואמר], ח) [נגעים פ״פ מ״ט], ט) בעניין ערך גרס פי׳ אחזו עצם אן הוה לאיגו מעמא וכ״כ הרכש״ס בב״מ קנז. וי״מ ביר קעודת הכנלה לאבל. י) [ויקרא ל], כ) [שם כז], ל) [וכ״ה בממ׳ דרך אמרן זעזא פ״ד], מ) [בבא מציעא פה ב].

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ ולוקמה דאמאי לא לוקים ר״י לנפשיה: (ב) רש״י ד״ה הא לן וכו׳ אהבה בבבל שאינן עונין שילוח הוו מזמן כפרה ויסורין של אהבה: (ג) ד״ה דין גרמא וכו׳ מכשעורה ממנו שאינו מטמא במגע ודהיה נרשאו קשור בקודרו לענגמת: (ד) ד״ה הלמענך וכו׳ שיתלת מב״ה והנחת חבירך מתפלל דשכינה: (ה) תוס׳ ד״ה ואמאי וכו׳ שלא היו לה בנים ובקן ובקן ד״ה הרשע לא מצינו שהיה לו בנים: (ו) תוס׳ ד״ה לא כו׳. אין אדם זוכה כו׳. ע״י שמת דף נה ע״ב תוס׳ ד״ה אלמנעה:

מוסף רש״י

אחד המרבה ואחד הממעיט. שים לו שכר לממעיט כמו למרבה (לקמן יז.). **חלא.** חומץ (עורבין טח.). **חמרא.** יין (שבת קי. ועוד).

מוסף תוספות

א. דאמרינן בערכין [כט.] דאין בתי ערי חומה נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג. תוס׳ הלש״ס. ב. דרבי יוחנן דאמר דאינן יסורין של אהבה וקמנה בנגעים בארץ ישראל משום טומאה. רשב״ם. ג. וגם יהושע לא היו לו בנים. תוס׳ הלש״ס. ד. אשרי צדיקים שמגיע להם כמעשה רשעים של עוה״ז בעולם הזה. סס. ה. שמניחין עליהם ס״ת. סס.

רב נסים גאון

דין גרמא דעשיראה ביר. פרשו רב״ר שרירא ורבי׳ האיי חמודו ז״ל ר׳ יוחנן קבר בבנים זכרים וכי העשירי שבהן נפל לתוך יורה גדולה שהיתה רותחת ריתוח קשה וחזק ונמס בשרו ונמק נשל ר׳ יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו וצררה בסדינו והי׳ מנחם בה אחרים ואית דאמרי כי נשאר לו בן אחד ושמו ר׳ מתנה ושיגרו מארץ ישראל לבבל ללמוד תורה לפני שמואל:

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

לוח הקשבת. לשון המתנה היא: **למצוה.** בשביל מצותו אשר צוה לנו: **לגמול חסד.** כל הסדרים העומדים לפניו: **כי בסגלה לאוגיא.** כשורת תפילה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו שביארו (מ"ק דף ב.) אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן. כסגלה הוא תלוי של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא והגפן נטוע בתל וכרים נדרים (דף ו ב) הדין אוגיא להוי פאה: **האי דוחקא דהוי בגלה.** פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום השבת (א) שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים: **הני ברכי דשלחי.** ברכים עייפים: **מאני דרבנן דבלו.** בגדי התלמידים שבלים מהר והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם: **מחופיא דידהו.** בתין המזיקים ויושבין אצלם ומתחבאים בהם. חופיא לשון חופף ומספסף (שבת דף נ:) פרש"י בלע"ז: **שלייפא דשוגרפא.** שליית הולד של חתול נקבה: **בוכרפא.** הבכורה לאמה: **בת בוכרפא.** ולף אמה היתה בכורה: **ולימלי עייניה מניה.** יפיה ממנה מעט בעייניו. כל לשון מתיקה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: **גוכפא דפרזלא.** קנה מלוא של ברזל: **ונחסמיה.** לקנה: **בגושפנקא דפרזלא.** בחותם של ברזל. דבמדי דלייר ותחיס לית לה רשותא דלאמריכן בכל הבשר בשחיטת חולין (דף קה ב): **במקום רגש.** בבהכ"נ שבא קומרים הלבור שיבות ותשבחות בנעימת קול ערב: **בעדת אל.** בנית מועד אל: **ומנין לעשרה וכו'.** עדה קרויה בעשרה שנא' עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד) יצאו כלב ויהושע: **בקרב אלהים יפטוט.** ואין בית דין קרוים אלהים אלא בג' בפ"ק דסנהדרין (דף ג ב): **ויקשב ה'.** ממתין להם שם: **אשר אזכיר את שמי.** אשר יזכר שמי על (ד) מצותי ודברי: **אבא אליך.** לשון יחיד הוא: **מבחנו מייאיו.** דלכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו (מיפה דקיא): **קדמה שביבה ותפיה.** קודם שיהיו כל העשרה: **נגד בעדת אל מעיקרא משמע: עד דיבני.** דלכתיב ישפוט בעדת המשפט: **עוז נעמו.** ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב וראו וגו' וירא ממך: **מה כתיב כהו.** בשלמא בתפילין דילן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמוע (שם יא) קדש לי כל בכור (שמות יג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות שנקטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אבל בדידיה מאי כתיב בהו: **דאמרת.** לשון חביבות ושבח כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים לז) יתגאמו: **בשאר בני מאי.** (ב). שהרי מרבעה בתים הם: וכולהו

המתפלל ולא המתין את חבירו טורפין לו וכו'. פירש רבינו תם[א] דזה היה להם בנתי כנסיות שלהם שהיו בשדה[א] ולכך בלילה יש להמתין. והכ"י היה מאחר תפילתו ומאריך עד שיצאו כולם[ב] ואם כמוך כך היה שום אדם בא בנית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם. ונראה להמתיר אף לנו: **כי בסלא לאוגיא.** כעין תלמיס המקיפין את העגונה כלאמרינן ברים נדרים (דף ו:) הדין אוגיא להוי פאה: **חד לא מבתבן מליה בספר הזכרונות.** כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כלאמרינן וכל מעשיך בספר נכתבין (אבות פרק ב) כ"ש[ג] מדה טובה[ג]: **אלו תפילין שבראש.** (ו) לפי שיש בהן רוב שם של שדי שהש"ץ כתובה בקמטו שבנתים והלל"ת בדלעות[ד] ותימה משבת פרק במה מדליקין (דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק לעונות תמורת ה' בפיך[ה]. ועוד דבפ' בתרא דמגילה (דף כו ב) קרי לרלעות תשמישי קדושה בעלמא[ו]. אלא י"ל אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש ונראין לשיך בהו ולא אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות יג) לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות[ז]: **מי כעמך ישראל.** זה שיסד הפייטן (ביום ז' דפסח) עוטפת בלילו גלוי: **אחורי בית הכנסת.** פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו לאחורם ולאחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת[ח] ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ[ט] נראה ככופר במי שהשבור מתפללין לפניו. ולא נהירא דאדרבה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כמי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח[י]. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי העם במזרח[יא] והעם משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה כו'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח שאנו במערבו של א"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"א ח) ונראה כמו שפי' להם לבד מערב יתפרש לנו לבד מזרח: שאלמלי

לוח הקשבת. לשון המתנה היא: **למצוה.** בשביל מצותו אשר צוה לנו: **לגמול חסד.** כל הסדרים העומדים לפניו: **כי בסגלה לאוגיא.** כשורת תפילה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו שביארו (מ"ק דף ב.) אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן. כסגלה הוא תלוי של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא והגפן נטוע בתל וכרים נדרים (דף ו ב) הדין אוגיא להוי פאה: **האי דוחקא דהוי בגלה.** פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום השבת (א) שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים: **הני ברכי דשלחי.** ברכים עייפים: **מאני דרבנן דבלו.** בגדי התלמידים שבלים מהר והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם: **מחופיא דידהו.** בתין המזיקים ויושבין אצלם ומתחבאים בהם. חופיא לשון חופף ומספסף (שבת דף נ:) פרש"י בלע"ז: **שלייפא דשוגרפא.** שליית הולד של חתול נקבה: **בוכרפא.** הבכורה לאמה: **בת בוכרפא.** ולף אמה היתה בכורה: **ולימלי עייניה מניה.** יפיה ממנה מעט בעייניו. כל לשון מתיקה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: **גוכפא דפרזלא.** קנה מלוא של ברזל: **ונחסמיה.** לקנה: **בגושפנקא דפרזלא.** בחותם של ברזל. דבמדי דלייר ותחיס לית לה רשותא דלאמריכן בכל הבשר בשחיטת חולין (דף קה ב): **במקום רגש.** בבהכ"נ שבא קומרים הלבור שיבות ותשבחות בנעימת קול ערב: **בעדת אל.** בנית מועד אל: **ומנין לעשרה וכו'.** עדה קרויה בעשרה שנא' עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד) יצאו כלב ויהושע: **בקרב אלהים יפטוט.** ואין בית דין קרוים אלהים אלא בג' בפ"ק דסנהדרין (דף ג ב): **ויקשב ה'.** ממתין להם שם: **אשר אזכיר את שמי.** אשר יזכר שמי על (ד) מצותי ודברי: **אבא אליך.** לשון יחיד הוא: **מבחנו מייאיו.** דלכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו (מיפה דקיא): **קדמה שביבה ותפיה.** קודם שיהיו כל העשרה: **נגד בעדת אל מעיקרא משמע: עד דיבני.** דלכתיב ישפוט בעדת המשפט: **עוז נעמו.** ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב וראו וגו' וירא ממך: **מה כתיב כהו.** בשלמא בתפילין דילן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמוע (שם יא) קדש לי כל בכור (שמות יג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות שנקטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אבל בדידיה מאי כתיב בהו: **דאמרת.** לשון חביבות ושבח כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים לז) יתגאמו: **בשאר בני מאי.** (ב). שהרי מרבעה בתים הם: וכולהו

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר [1]לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וגו': תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה[ב] אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מנייהו הוי הני ברכי דשלחי מנייהו (ג) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפן מנייהו האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחזינהו ליתי שלייתא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בנורא ולשחקיה ולימלי עייניה מניה וחזי להו ולשדייה בגובתא דפרזלא ולחתמי' בגושפנקא דפרזלא דילמא גנבי מניה ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתזק בעו רבנן רחמי עליה ואתסי: תניא אבא בנימין אומר [2]אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר [3]לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר [4]אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל [5]ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר [6]בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר [7]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' [8]מאי ולחושבי שמו אמר רב אשי [9]חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר [10]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מליהו בספר הזכרונות וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דדינא נמי היינו תורה וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי: א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר [11]נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו בימינו זו תורה שנאמר [12]מימינו אש דת למו ובזרוע עוזו אלו תפילין שנאמר [13]ה' עוז לעמו יתן ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתי' [14]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך [15]ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל [16]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתיב [17]את ה' האמרת היום (וכתיב) וה' האמירך היום [18]אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני [19]חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר [20]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל [21]כי מי גוי גדול ומי גוי גדול [22]אשריך ישראל [23]או הנסה אלהים [24]ולתתך עליון אי הכי נפישי להו טובי בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו

[ב]שמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה] מקום רנה שם תהא תפילה, ומקום רנה הוא בבית הכנסת] שנאמר רננו צדיקים, כ(לומר) בבית יי [ש]ם תהיה תפילה. ומנין שהקב"ה מצוי בבנסת, פירוש שבבודו של הקב"ה מצוי כן ובכל.... א"ר אבין בר אדא אמ' ר' יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו, ימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת למו, עוז אלו תפילין. פי' שהב"ה מראה מכבודו לנביאיו וחסידיו באובנתא דליבא דדמות אדם ישב, דכתיב ראיתי את ה' ישב על כסאו וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו, וכתיב וראיתה את ה' ישב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל, וכמי שיש לו רגלים כתמיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכיון שנודע לנו כי מתראה לנביאים בענין הזה, נתברר לנו כי ראייה האמורה בראיית הלב, ולא בראיית העין היא, כי לא יתכן להאמר בראיית העין שנראית דמות להב"ה, שנאמר ואל מי תדמיוני ואשוה, אלא ראייה בלב היא, כך יתכן לומר שאיפשר לאדם לראות בראיית הלב דמות כבוד בראש ועליו תפילין. והאומר ראיתי, ראיית הלב היא כדכתיב ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. וכך כוונתו, ולא ראיית העין ממש, שהרי בפירוש אמר הכתוב ודברתי עיד הנביאים אדמה, מלמד שמראה לכל נביא דמין שיוכל לראות, אבל ראייה ממש חס ושלום שיש מי שעולה על דעתו, וכי ר' יצחק חולק על התורה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. ובא ר' יצחק ואמר כי נראה הקב"ה למשה. ועוד הלא כתיב וראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, הנה מראה הכתוב שראו, ומקרא אחר כתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש, קשו קראי אהדדי. נפרקו לא קשיא, האי קרא דכתיב וראו, ראיית הלב, האי דכתיב כי לא ראיתם כל תמונה, ראיית העין. ומצינו לשון הקודש שקורא בענין הזה ראייה, שנאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ויעקב לא היה במצרים אלא בארץ כנען. וכהנה רבות. ולמבריי מדע יראי שמים בפחות מזה (היה) די להם להבין ולידע שאין בכל התלמוד דבר מודיע שיש בישראל נותן דמות לבוראנו ישתבח שמו ויתעלה זכרו. אמנם חלוקי לב רשעי ארץ המינים מתפאים דברים אשר לא כן כדי לגנות עצמם, מי שפרע מאנשי דור המבול יפרע מהם. ומצאנו שהקב"ה ית"ש הראה למשה רבינו בתוך הכבוד שאמר הכתוב וראית את אחורי, כגון מלאך ובראשו תפילין, וראה משה רבינו והבין קשר של תפילין ושי"ן של תפילין, כענין שהראהו כלי המשכן שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. וזה יתכן למראית העין ויתכן לראיית הלב. אבל זה שכתוב וראית את אחורי אינה אלא ראיית הלב, ועל אותה הראייה שנאמרה

ז) שנאמר יפול מלצך אלף וכבבה מימינך ש"מ [וכ"ה הגי' בילקוט וכש"ר]. ב) [ע"י תוספות סוכה יג. ד"ה כשבנים]. ג) שבת סג. ע"ש קדושין ק. ע"ש. ד) לקמן דף ק. ממחות לה: [מגילה טו:] סוטה יח. חולין פט.]. ה) מגיגה פ"ק דף נ.. ו) [פי' ליור אחד בעולם כלומר דבר הגיכר שלין ממוחו. ערוך בערך חמר ג'], ז) שיך לדף ה' ע"ב, ח) [וע"ע תוס' שבת סב. ד"ה שיין ותוס' עירובין נז. ד"ה קצר ומגילה כו: ד"ה דשמיני ותוספות ממחות לה: ד"ה אלו], ט) שיך לעמוד כ',

הגהות הב"ח

(א) גמ' דאלמי מייניהו הוי הני: (ב) שם אמר רב אמי אפי' חישב אדם: (ג) רש"י ד"ה הא דוחקא וכו' כשבאין לשמוע: (ד) ד"ה אשר אזכיר וכו' שמי על פי מצותי: (ה) ד"ה בשלה בתי מאי כתיב בה שכרי: (ו) תוס' ד"ה אלו תפילין שבראש פרש"י [במנחות ל"ח] לפי שיש:

גליון הש"ס

גמ' אין תפלתו של אדם כו'. עי' ע"ז ד ע"ב תוס' ד"ה כיון. ובגרסתם אלא עם הלבור: רש"י ד"ה ומנין לעשרה וכו' עדה כו'. לקמן ל"ח ע"ב:

לעזי רש"י

פרייר"ר. חיכוך שפשוף.

מוסף רש"י

כי כסלא לאוגיא. כלומר כתלמיס לנקבוה (נדרים ו:). קיטמא נהילא. מחוקר בנפה. (חולין דף נא:) בקרב אלהים ישפוט. המקום שמהם שמקבים עמהם בדבר המשפט (אבות פ"ג מ"ו). בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כלומר שאתן דעת בלבך להזכיר את שמי, אבוא אם אליך, דהייט יחיד, אזכיר את שמי משמע אלמד לאחרים להזכיר את שמי (שם). ובזרוע עוזו אלו תפילין. מלכתיב ימינו וכתיב ובזרוע עוזו, אלמד מזרועו הייט שמאלו ותפילין בשמאל קיימי (זיר ג:). אלו תפילין שבראש. אות הן לכל כי אם ה' נקרא עליך (חולין פט.) שמאות בהם רוב הסם שדי ולא"ת (מנחות לה: ועי' תוד"ה אלו). האמרת. שבחת, כמו יתאמרו כל פועלי און, יתבחו שדברו עלמה (תגיגה ג.). חטיבה אחת. שבח אחת, שבח מיוחד לומר לון כמוך לכך מחניך גאלוה (שם).

מוסף תוספות

א. שהיו רחוקין מן העיר ריש לירא מן המדיקין. תוס' ר"י שילילון. ב. אפילו ביום. תוס' הש"ס. ג. שהיא מרובה. שם. ד. אבל בשל דרוע אין אלא יר"ד, שיש שם רצועה קטנה כשיעור רחב אצבע ובסוף ראשה מעט כמין יר"ד. רש"י ממחות לד: ד"ה תפילון. ה. משמע דאין קדושה אלא בשע"ק בלבד. תוס' עירובין ל. ד"ה קפר. ו. ולא הן עצמן קדושין. דרלי"ת ויו"ד שברצועות לאו אותיות גמורות הן ולא חשיבי מן השם של שדי. תוס' מנחות לה: ד"ה אלו. ז. היינו לצד האחרון. תוס' עירובין יח: ד"ה ולא. ח. שהוסף פניו למערב ואחוריו לכותל מערבי של בית הכנסת ששם משתחוין הציבור. תוס' ר"י שילילון.

ט. [ואילו] כשעומד אחורי בהכ"נ ופניו למערב, הרי הוסף פניו לאותו רוח שהצבור מתפללים נראה ככופר. תוס' הש"ס.

י. היינו לצד פתח בהכ"נ, וקורא אחורי לפי שהוא אחורי העם. תוס' עירובין שם.

יא. מי"י ס"מ מלכות תפלה הלכה ג (סמג עשין יט) עוד ומו"ש מו"מ סימן ל סעיף ט:

תורה אור השלם

1. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים: ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני:
ישעיה מח יח-יט

2. ופניתי אל תפלת עבדך ואל תחנתו יי אלהי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום:
מלכים א ח כח

3. מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: תהלים פב א

4. אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו: מלאכי ג טז

5. מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך:
שמות כ כ

6. נשבע יי בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו:
ישעיה סב ח

7. ויאמר יי מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אש דת למו: דברים לג ב

8. יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: תהלים כט יא

9. וראו כל עמי הארץ כי שם יי נקרא עליך וייראו ממך:
דברים כח י

10. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות ונראות לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים:
דברי הימים א יז כא

11. את יי האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו: ויי האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו: דברים כו יז-יח

12. שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: דברים ו ד

13. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי אלהינו בכל קראנו אליו: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום: דברים ד ז-ח

14. אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך:
דברים לג כט

15. או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יי אלהיכם במצרים לעיניך:
דברים ד לד

16. ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדש ליי אלהיך כאשר דבר:
דברים כו יט

רבינו חננאל

אילמלי [נ"]תנה רשות לעין לראות את המזיקין אין[ן] כל ביריה (לכ..) יכולה לעמוד מפניהם. פי' (מסלי) [כ"יסלי] כיסלי. פי' .. ב.בב .. דמשחיין. **תניא אבה בנימין [אומר] אין תפילתו של אדם**